

ՅԱՄԵՑՈՂ ԳԱՐՈՒՆԸ

Այդ դժուար տարիներին անգամ վեհափառութեան պատիւը դեռ շարունակում էր մնալ իր վեհութեան պատուանդանին:

Գարունը յամենալով էր գալիս: Ցրտաշունչ ծմեռը դեռ զգացնել էր տալիս իր խստադէմ ներկայութիւնը:

Մաղկազարդի երեկոն էր: Իր հին փառքից ու պանունանքից մերկացած, ասես անպատեհ ժամին յայտնուած մարդկային մի խլեակ, երբեմուն ֆայտածով ու դէմքի մոռյլ արտայայտութեամբ վեհարանի հին շէնքից իջնում էր Մայր Տաճար:

Կրօնական հալածանքների ու անհաւատութեան լայնատարած այդ ժամանակաշրջանում աղօթքի այդ տունը մնացել էր կանգուն՝ իրբեւ կենդանի վկայ լեռնակուտակ անարդարութիւնների եւ անցեալի տխրահուշակ դէպքերի: Այդ բոլորով հանդերձ նա վկան էր նաեւ խիզախ մաքառումների, ի խնդիր ֆրիստոնէական հաւատի եւ ազգային սրբութիւնների անաղարտ պահպանման: Նոյնիսկ նշուած այդ դժբախտ օրերին դեռ գոյութիւն ունէր հրաշքի գօրութիւնը, ֆանգի բոլորովին չէր հանգել Մայր Տաճարում պլպլացող հայ ժողովրդի հաւատի սրբազան կանթեղը:

Ժամանակի ոգուն անյարիր, զառամեալ եկեղեցականների այդ նուազկուն թափօրի առաջնորդն էր նոյնինքն Ամենայն Հայոց Գէորգ Զ Կաթողիկոսը, որի դէմքի զսպումաւորութիւնը, տառապանքից ու սուրբ կմախք դարձած կերպարանը, դէպի հեռուները սեւեռուած թախծոտ նայուածքը ներկայացնում էին պատկերը մի գերբնական, անդրաշխարհային անձնաւորութեան, հին դարերի խորքից եկած ու միայն իրեն յայտնի ուղղութեամբ գնացող մի յաւիտենական ու յաւերժախորհուրդ նամրորդի:

Խումբը մուտք գործեց Մայր

Տաճար, ուր, աւանդութեան համաձայն, իջել էր Քրիստոս: Ի յիշատակ այդ իրողութեան տաճարի կենտրոնում կանգնեցուած էր մարմարեայ մի յուշարձան՝ յայտնի Իջման Ս. Սեղան անունով, որի շուրջբոլորը, գեղակերտ սիւների վրայ քարձրանում էր մի փառաւոր գմբէք՝ գունագեղ նախշերով ու Աստուածամօր մանրանկարով (այն այսօր իր տեղում չէ): Քառանկիւն սեղանը խորհրդանշում էր երկիրը, իսկ սիւների վրայ հանգչող գմբէքը՝ երկնքի նախադուռը: Սեղանից դէպի երկնապագ գմբէք եւ այնուհետեւ դէպի աստուածային անհունութիւններն էին քարձրանում հաւատացեալների մաքուր սրտերի բոլորանուէր աղօթքն ու պաղատանքը:

Հայրապետը տեղ գրաւեց Ս. Սեղանի դիմաց: Նրա շուրջը կանգնած էին մի քանի շփոթահար եկեղեցականներ, որոնցից յատկապէս երեքն ապրում էին իրենց կեանքի մայրամուտը, իսկ մնացածները բուռն հալածանքների օրերին հրաժարուել էին հոգեւոր կարգից, ալլապէս իրենց բազմաթիւ պաշտօնակիցների նման պիտի ախորոտէին կամ էլ գնդակահարուէին: Բայց երբ մի քիչ մեղմացել էին պետութեան կողմից գործադրուող անմարդկային ճնշումները հոգեւորականների վրայ, կաթողիկոսը համոզել էր վերջիններին վերադառնալ իրենց առաքելութեանը: Այդուհանդերձ նրանց մտքից չէր հեռանում ձերբակալուելու վախն ու կասկածը:

Տաճարի ծախակողմեան դասում տեղ էին գրաւել հազիւ մի քանի տարի առաջ վերաբացուած Հոգեւոր Ճեմարանի սակաւաթիւ սաները: Կային նաեւ մի քանի աղօթող կանայք, որոնց միայն մահը կարող էր քաժանել այդ սրբավայրից: Այնքան գորաւոր էր նրանց կապը Աստծոյ հետ, որ այս աշխարհի խաւարչտին ուժերը ոչնչով չէին կարող

ազդել նրանց հաւատի վրայ: Նրանք մեծ անձկութեամբ սպասում էին Աստուծոյ հրաշքին, այնպիսի մի գարնան քաղցունքուն, որ իր հետ պիտի բերէր մեղմաշունչ զեփիւռների կախարդիչ հրճումներ: Բայց այդ գարունը շատ էր ուշանում:

Իջման Սուրբ Սեդանի առաջ կանգնած՝ կաթողիկոսի փակ շուրթերը դժուարութեամբ շարժուեցին: Ոչ ոք չէր ակնկալում, որ նա մի քան կ'ասի, ոչ ոք չէր կարծում, թէ նա այդ պահին մտքով հետեւում էր եկեղեցական արարողութեանը: Լսուեց նրա առնական խրոխտ ձայնը.

- Երգի՛ր, տէր Նիկոլ՛, երգի՛ր...:

Տէր Նիկոլը, էջմիածնի այդ ամենաձայնեղ շարականագէտը, լսելով իր անունը, սթափուեց մտածումներից, եկաւ խոնարհուեց հայրապետի առաջ, ապա շրջուեց դէպի Իջման Ս. Սեդանը, ծնրադրեց այնտեղ, խոր շունչ փաշեց եւ իր աստուածատուր ձայնով ու քաջադիպ ներշնչանքով սկսեց երգել.

- Բա՛ց մեզ, Տէ՛ր, բա՛ց, զգուռն ողորմութեան...:

Ունկնդիրները համակուեցին մի սրբազան սարսուռով, յուզումից փարացան: Մեղեդու քառերը թէեւ աղաչական էին, բայց երգողի ձայնը անսպառ էր ու յաղթական: Թւում էր, թէ ամբողջ տաճարը երգի էր վերածուել. երգում էին եկեղեցու յարութիւն առած բոլոր սրբերը, երգում էին եկեղեցու նահատակները, ամտորած ու անմեղօրէն զնդակահարուած ֆահանգները, նրանց անմխիթար այրիներն ու որբերը: Սակայն Հայրապետի միտքն ուրիշ տեղ էր: Ոսկրացած դէմքի վրայ ոչ մի արտայայտութիւն, ոչ մի պրկում, հայեացքն էլ բոլորովին անհաղորդ իրականութեան հետ:

Տէր Նիկոլն իր թոքերի ողջ ուժով կրկին անգամ սկսեց երգել, «Բա՛ց մեզ, Տէ՛ր»ը: Վեհափառն այս անգամ երկար նայեց ձեռնարանի սաների կողմը, ապա

դարձաւ դէպի խորան, մի փոքր ցնցուեց: Նրա մինչայդ անհաղորդ ու անտարբեր կարծուած չափերից արցունք էր հոսում: Դէմքը ողողուել էր սրբութեան նաճանջով, ասես սրբալոյս միւռնոնով նորած սրբապատկեր լինէր: Սակայն ի՞նչն էր պատճառը նրա այդօրինակ յուզումի: ձեռնարանի սաները դրանից շատ քան չէին հասկանում, բայց տարեց միաբանները իրենք էլ ապրում էին Հայրապետի խոռովքը:

Նրանք գիտէին, օրինակ, որ պետական հովանաւորութիւնը վայելող անհաւատութեան ալիքը ահաւոր վայրագութիւններ էր գործել եկեղեցու եւ եկեղեցական սպասաւորների հանդէպ: Նախորդ կաթողիկոսի դառնադէտ վախճանումից յետոյ պետութեան ծրագիրն էր քանգարանի վերածել էջմիածնի Մայր Տաճարը՝ հայ ժողովրդի հաւատի ամբողջ ու կանգուն մնացած միակ սրբավայրը ամբողջ Հայաստանում: Գէորգ Զ. Վեհափառը ոգի բռին պայքարում էր այդ հրէշային ծրագրի դէմ: «Թող մեռնեմ, - ասում էր նա - բայց չտեսնեմ էջմիածինը քանգարանի վերածուած»: Անհաւատութեան ոգով դաստիարակուած երիտասարդները դրսում Վեհափառին տեսնելիս՝ նոյնիսկ անարգում էին նրան: Մի օր, երբ նա դեռ եպիսկոպոս էր, գնացել էր քանաստեղծ եւ Գէորգեան ձեռնարանի նախկին դասախօս Յովհաննէս Յովհաննէսեանին այցելելու: Նրա տունը վաճառից շատ հեռու չէր: Այդ նոյն երիտասարդները հայիռյանքներով յարձակուել էին նրա վրայ եւ եկեղեցականի սեմը ամբողջութեամբ անարգել: Բանաստեղծի կինը արցունքն աչքերին, իրրեւ Յիսուսի ոտքերը օծող մի նոր Մարիամ, սրբել էր հայ երիտասարդների թողած կեղտը Սրբազանի սեմից: Խորապէս խոցուած էր Սրբազանի սիրտը, բայց էջմիածնի հանդէպ ունեցած նրա անսահման սէրը, ինչպէս նաեւ քարոս եւ ճշմարտութեան

յաղթանակի յոյսը երբեք չէին բողոքում, որ նա վիստոթեան մատնուի: Նրա անդուլ ջանքերի շնորհիվ միայն հնարաւոր դարձաւ վերաբացել էջմիածնի Հոգեւոր ձեմարանն ու մի քանի փակուած եկեղեցիներ, ինչպէս նաեւ վերատիրանալ պետութեան կողմից բռնագրաւուած վանքերից երեքին:

Գէորգ Զ. Կաթողիկոսը մեծութեան եւ արիւթեան, իսկական վեհափառութեան խորհրդանշէր: Այս յատկանիշներով էր աւելի շատ պայմանաւորուած Հայրապետի գերագոյն փառքը, քան նրա ունեցած աստուածաբանական ու երաժշտական խոր գիտելիքներով: Վեհափառը Յիսուսի նման նախատուած, բայց նրա նման էլ ժողովրդին սիրող մի անյիշաչար անձնաւորութիւն էր:

Հին ու վեհատեսիլ սրբապատկերի դէմքով Վեհափառ Հայրապետը, Դոնրացէի այդ երեկոյին, ո՞վ գիտէ, թէ ինչպիսի՜ խոռովալից մտածամունքների մէջ էր: Նա գգում էր կարծես իր մօտալուտ վախճանը: Դրա համար էլ Դոնրացէի մեղեդիին հազիւ թէ աւարտուած, նա առանց իսկ նայելու երգողի կողմը, շշնջաց:

- Մի անգամ էլ երգի՛ր. Տէր Նիկոլ, մի անգամ էլ, գուցէ չհասնեմ գալիք Դոնրացէիին:

Տէր Նիկոլն իր փառահեղ ձայնով դարձեալ սկսեց «Բա՛ց մեզ, Տէ՛ր»-ը որին յաջորդեց ձեմարանի սաների երգած շարականը, ուր աւետիսն էր տրուում մի նոր աւազանի հաստատման՝ մեր մեղքերի բողոքեան եւ մեր սրտերի մաքրաջրման համար: Դա իրօք էլ այդպէս էր. վշտալի Հայրապետի առաքինի ոգով դաստիարակուած այդ նեմարանականներն էին, որ պիտի կարողանային քրիստոնէութեան աւազանի կենսահաղորդ ջրերում լուանալ սրբութիւնները անարգողների հոգիները եւ չար գազանի բունալից նետերով խոցուած ու շատ անգամ նոյնպէս գազանացած մարդկանց գարշահոտ

վերքերը: Դա էր պատճառը, որ հայոց Հայրապետը այդ երեկոյ նայում էր միայն երկու ուղղութեամբ՝ Իջման Սուրբ Սեդանի եւ նեմարանականների, այսինքն՝ դէպի Աստուած եւ դէպի յուսալից ապագայ:

Գէորգ Զ. Կաթողիկոսը չհասցրեց մասնակցիլ Դոնրացէի յաջորդ արարողութեանը: Իր խարխլած մեքենայի ետեւի նստարանին տեղաւորուած՝ մօտեցաւ Երեւանի գլխաւոր հրապարակին, ուր մարդկային ուրախ եռուզեռ կար, եւ հրահանգեց վարորդին:

- Վազգէ՛ն, մի պահ կանգնի՛ր այստեղ, ուզում եմ հեռուից նայել, թէ ինչպէ՞ս են հազնուած մեր երիտասարդները, ինչպէ՞ս է նրանց առողջութիւնն ու տրամադրութիւնը:

Հրնում էր Հայրապետը՝ տեսնելով նոր սերնդին առողջ, ժիր եւ կենսասիրտ: Սակայն այդ երիտասարդները կտրուած էին հայոց անցեալից, դարաւոր սրբութիւններից ու եկեղեցուց: Նրանցից մի քանիսը նշմարեցին կաթողիկոսին եւ սկսեցին հայեոյել տէրտէրների հասցէին...:

Վարորդը բշեց մեքենան: Այս անգամ, սակայն, ծերունազարդ Հայրապետը հառաչանքի ու ներքին տառապանքի ոչ մի նիշ չարձակեց, այլ ինքնավստահ շեշտով ասաց:

- ձեմարանի մեր տղաները կը կրթեն սրանց:

Մի քանի շաբաթ յետոյ, ձեմարանի տղաներով շրջապատուած հայոց Հայրապետը աւանդում էր հոգին՝ այնպէ՛ս խաղաղ, այնպէ՛ս հեշտ, որ կարծես թէ շտապում էր նորից բնել, որպէս զի տեսնի շարունակութիւնը կիսատ մնացած իր հիասքանչ երագի:

Այս դէպքը կատարուեց Մայիս ամսին: Հայաստանում պէտք է գարուն լինէր, բայց այդ իսկական գարունը յամենալով էր գալիս:

ՅԱԿՈԲ ԱՐՔ. ԳԼՆՃԵԱՆ